

FELSEFE VE İÇTİMAİYAT

Mecmuası

Üç ayda bir çıkar

Türk Felsefe Cemiyetinin resmî organıdır

Müdürü : Mehmet Servet

Müessisi : Agâh Sırrı

M. Şekip — Felsefe ve ilmin bugünkü hudutları
A. Franceschini — İtalyada muasır felsefe cereyanları

NOTLAR VE TENKİTLER

A. Niyazi — Behaviorism
Mahmut Ragıp — Anadolu türküleri
M. Sekip — Orta zaman felsefesi
Mehmet Servet — Metafiziğe dair

HULÂSALAR VE TAHLİLLER

VII inci İtalyan millî felsefe kongresi — GIOVANNI GENTILE : Felsefe ile devlet; A. ALIOTTA : Usûl olarak aklilik ve akliliğin tarihî tecribi.

Adres : İstiklâl Lisesi, Şehzadebaşı, İstanbul

İstanbul Sanayii Nefise matbaası

1930

İTALYA'DA MUASIR

FELSEFE CEREBANLARI

Bu mecmuanın cilt: 2, No. 1 nushasında 19 uncu asra kadar olan İtalyan felsefe cereyanlarının esas hatlarını çizmiştik. Bu ve gelecek makalede, arada vuku bulmuş olan hadisatı gözden geçirerek bugünün felsefesine kadar vasil olmağa çalışacağız.

Rosmini ile Gioberti'nin spritualismi, Alman idealizm cereyanı ile aynı devirde inkişaf ettiği için, onunla irtibattadır. Lâkin felsefî tefekkürün katolik ve millî an'anesinden mülhem olan İtalyan filosofları, zihni beşer hakkında daha müspet bir telâkkiye sahip bulduklarını iddia ederek gerek Fransız ihsasçılığına, gerek felsefenin müfrit enfüsiliğine muarızdırlar. Halbuki 19 uncu asrın ikinci nisfında İtalyan felsefesinin vasfı mümeyyizi, bilâkis, Avrupa tefekkürüne cesur, original ve tam bir iştirakle merbut olmasıdır. Spritualism umumî bir tefekkür temayülü olmak sıfatını Rosmini ve Gioberti'den sonra kaybetmeğe başlamıştır. Bu buhranın sebepleri aynı zamanda İtalya'nın o zamanki siyasî vaziyetine de atfedilebilir. Spritualism *Néo-Guelfe* cereyanına merbuttu. Bu cereyan ise o esnada İtalya'yı teşkil eden küçük devletleri Papa'nın riyaseti altında bir konfederation haline getirmek isteyordu. Bu fikir Gioberti tarafından ortaya atılmıştı. Lâkin 1848-49 hadisatı Néo-Guelfe Fırkasının emellerine son darbeyi indirmek suretile bu emellerin istinat ettiği spritualist felsefeyi itibardan çok düşürdü. Diğer taraftan, ozamanlar Fransa'da A. Comte (1789-1857) tarafından tesis edilmiş olan positivism tesirini hissettirmeğe başlamıştı. 1812-1876 tarihlerinde

Giuseppe Ferrari « İnkilâbın Felsefesi » ismindeki eserinde Gioberti'ye karşı, « mutlağî aklımız vasıtasıyla idrak etmeğe çalışmaktan vazgeçmek zaruretini » müdafaa etmiş ve « daha ziyade hadisetin tabii nizamını nazarı itibara almak » lüzumunu ileriye sürmüştü. Gerek vatanperverlerden asil bir aileye mensup olan Terenzio Mamiani (1799-1885) « Bir Mabadettabiyyecinin İtirafı » namındaki eserinde, ve gerek Giovanni Maria Bertini (1818-1876) Gioberti ile Rosmini felsefesinin birer zayıf aksisedasından başka birşey değildir.

1870 den 1900 e kadar positivism İtalyada hemen hemen büsbütün hakim olmuştur. Vakıta 19 uncu asrın ikinci nıfında Napoli'de *néohegelienne* bir idealist mektep zuhur etmiş ve bu feyizli mektep efradından positivistlere karşı daima itiraz sadaları yükselmiş ise de yine Positivism hakim cereyan olarak kalmıştır. Positivism Almanya'da husule gelen ve traditionalismden sonra Fransa'ya intikal eden idealisme karşı ortaya çıka aksülamellerden doğmuştur. Fakat Almanya'da bu aksülamel yeni ve mücerret bir metafiziğe müncer olan Herbart'ın mütenakıs ve mudil realizmini vücuda getirirken Fransa'da Saint-Simon ve A. Comte tekâmül nazariyesinde kuvvetli bir yardım bulan positivism esaslarını kuruyorlardı. A. Comte'un şu pek malûm olan « İlimler tasnifi » ve ilim ve cemiyet gibi şeniyetlerin geçirdikleri theologik, metaphysik ve positif safhaları ihtiva eden « Üç hal kanunu » her insan zihninin kabul edebileceği sağlam ve küllî bir felsefeyi ifade edebilecek bir nevi ensiklopediyi tecrübî usul esası üzerine yaratmağı istihdaf ediyorlardı. Aynı veçhile, tecrübî usulü tefekkür sahasına da tatbik etmek ve tecrübe tarikile ispat edilmeyen herhangi bir şeyi kabulden içtinap suretile, felsefeyi idealismın enfüsilik ve keyfiliginden kurtarmak hususunda emin olunabilirdi. Fakat bir müşkül vardı: illiyet prensipine müstenit ve sırf fizikî kaidelere has olan naturalist usulü, bu hadiselerden bambaşka mahiyette olan biologik hadiseler ve manevî hayat sahasına

intikal ettirmek acaba mümkün olabilir miydi? Darwin'in « Tekâmül nazariyesi » hayatın ve şuurun inkişaf seyirlerini tabii illetlerle izaha çalışmıştı; Bütün şeniyet tek bir sistem ve tek bir vetire içine sığar şeklini almıştı. Herbert Spencer müteaddit eserlerinde, maddeden şuura kadarki tekâmülün hep aynı tekâmül olduğunun ve bizzat bu tekâmülün bütün safhalarının bir tek ve aynı kanuna tabi olduklarının -yâni tabiri diğerle- kudretin tahaffuzu prensipinin ispatı ile mükellef bir felsefe yarattı. Fakat bilgi nazariyesindeki Spencer'in vardığı netice ancak lâeldrilik olabiliyor.

İngiliz filozofu şöyle bir muhakeme yürüterek, « filhakika din, ülûhiyet mefhumunu tamik edemez ve ancak myster ile kaimdir » diyordu. Mamafih, ilim dahi zaman, mekân, kudret ve hareket gibi mefhumlarının künhüne varamıyor ve sadece bunların haricî tezahürlerini müşahede etmekle iktifa ediyor. Şuura gelince: meselâ şuur vakıalarının silsilesindeki menşei bilmeyiz. Aynı suretle bu silsilenin bir sonu olup olmayacağı da meçhulümüzdür. Şu halde demek oluyor ki ilmin her nevi ve her şekli bizi, zekâmızı aşan bir şeye, yâni bilinemez bir mutlağa sevk ediyor.

İtalyan positivismi, ecnebî positivism cereyanlarile sıkı münasebette bulunmakla beraber, original bir mezhep vücuda getirmeğe muvaffak olmuştur. Roberto Ardigo (1828-1920) İtalyan positivistlerinin üstadı olmuştur. Ardigo, Spencer'in « bilinemez mutlak » fikrini şiddetle tenkit etti. « Tecrübe dahiline girmeyen bir şeyin mevcudiyetini kabul etmek nasıl mümkün olabilir? Tecrübe haricinde hiç bir şeyin mevcudiyetini kabule hakkımız yoktur. "dedi;,, zira bütün bilgimizi bize tecrübe verir. Şüphesiz ki ben hiç de bilmediğim bir takım vakıalar tasavvur edebilirim; fakat bu tasavvur edeceğim vakıalar dahi tecrübeden aldığım vakıalar nevinden olacaktır. Ben bilinemezi (inconnaisable) değil, ancak bilinmeyişi (inconnu) farzedebilirim, ki bu da tahlil edildiği takdirde, halledilmelerine intizar

etmekliğimiz lâzım gelen bir problemler serisine müncer olur.» Ardigo'ya nazaran fizikî nizam ile ruhî nizam arasındaki vahdeti bir üçüncü cevher içinde aramak mümkün değildir; öyle bir cevher ki zarureten bilinemez bir halde kalmağa mahkûm olacak ve bilinmesi kabil olmadığı kabul edilen bir şeyin varlığını teyit etmek gibi bir tenakuza meydan verecektir. Bunun için esası tecrübe olan ihsasa rucu kâfidir. İhsas içinde ruh (Esp:it) ile madde tefriki yoktur; bu tefrik ancak teemmül ile sonradan hasıl olur. Şu halde demek ki, madde ile ruhun vahdetini temin edebilmek için hadseleri aşmağa ihtiyacımız yoktur. Ardigo'ya nazaran bilginin inkişafı evvelâ ihsastan ayrı olmayan ilk tecrübenin tedricî surette ihsastan ayrılışından ibarettir.

Roberto Ardigo'nun tesis ettiği mektep birçok taraftarlar kazandı, ki bunların başlıca birkaç tanesi hâlâ bugün sağdırlar. Bunlardan biri olan Giuseppe Tarozzi (1868) hads ve imkân (contingence) üzerine müesses bulunan Fransız cereyanlarına taraftardır. Hakikî şeniyeti ancak ferdî tecrübenin bilvasıta hadsinde bulabileceğimizi iddia eder. Giovanni Marchesini ise pragmatizm'e çok yaklaşır ve Transcendance'ı ruhun bir fiksionu olmak üzere telâkki eder. Ruh, amelî faaliyet ihtiyaçları için olan kendi izafî mefkûrelerini mutlak bir şeniyet olmak üzere kabul eder. Cosimo Guastella (1858-1922) fenomenisttir; bu itibarla eşyayı mümkün tecrübeler olmak ve haricî şeniyeti de amelî hads için faydalı bir faraziye addeder.

Positivism, ruhiyat tetkiklerine yeni bir hamle verdi ve umumiyet itibarile denilebilirki, İtalya'nın bütün manevî hayatına tesir etti. Positivism'in tecrübî ve naturalist mahiyetinin tesiri aynı zamanda, her sahada kendisini hissettirdi. İktisadî ve hukukî ilimler sahasında dahi aynı sabırlı ve afakî usul, dikkata değer bir derecede kıymetli semereler verdi. İtalya'da içtimaiyatın esasları positivism devrinde kuvvetlendi; tabiat ilimlerinin ciddi ve sahîh usulü her tarafta revaç buldu. Fakat

positivizm'in edebî ve tarihî meselelere tatbiki mevzuubahs olunca, iş biraz müşkülleşir. Vakıaların ilmî bir surette tespiti ve vesikaların taharri ve tetkiki, tarihe gayet ciddi bir esas temin etmekle beraber, müverrihlerin, tarihî vak'alar içinde beşerî manayı görmek hususundaki kabiliyetlerini ya mühim bir surette azalttı, veyahutta bu kabiliyeti tamamile hiçe indirecek raddelere vardırıdı. Müspet philologi san'at eserini sadece mütebehhirane tahrirlere vesile diye telâkki ediyor; san'atın bediî kıymeti ihmal ediliyordu; zira bu kıymetle vakıalar ispat edilemiyordu. Hatta felsefe bile bu ahval ve şeraitten mutazarrır oldu. İhsasa karşı duyulan müfrit itimat ve aynı zamanda tecrubî ruhiyatın da inkişaf ve terakkisi, ruhu (Esprit) tabiî bir mekanisma olarak telâkkiye ve onu ancak maddenin bir mahsulü addetmeğe sevk ediyordu. Hattâ bütün terbiye sahasında ve mektep programlarında, sırf tecrubî ve emin bilgilere tapmak hissi hakim bulunduğundan, intellektuel mahiyette olan meseleler -ki bizzat bilgiler bunların neticelerinden başka bir şey değildirler- ihmal ediliyordu. Bu suretle, evvelâ, bütün diğer ilimler ve mezhepler sahasında, Dilettantism'e veya nasçı bir tecritçiliğe ve felsefî spritualism inkırazına karşı yapılan aksülâmeli temsil etmiş olan positivizm, âtil ve vakıanın, vesikanın esiri olan bir bitarafılık doğurmuştu. Bu bitarafılık nefsi tecrübeye feda ederek şuuru materialism'in tenakuzları içinde fakirleştirmişti. Şu halde yeni bir aksülâmelin vukuu gayrı kabili içtinap bir haldi; ve filhakika bu aksülâmel 20 inci asrın başlangıcında husule geldi. Bunun sebeplerini ve tekâmül seyrini tetkik etmek, gelecek makalemizin mevzuunu teşkil edecektir.

Aldo Franceschini